

De

NUMMER 7 /// JAARGANG 86 /// 30 DECEMBER 2010

Reformatie

INSPIREREND KERK ZIJN

**Schaap met
drie poten**

**In de kerk mag
je niet achterom
kijken...**

Vrede op aarde

**Oorlog
en vrede**

COLOFON

De Reformatie verschijnt om de andere week en is een uitgave van Stichting De Reformatie.

Bestuur drs. Bernard Bos (voorzitter),
Herman Rozemuller (penningmeester)

Kernredactie Prof. dr. Ad de Bruijne
(hoofdredacteur), drs. Heleen Sytsma - van Loo
(eindredacteur), drs. Bas Luiten, drs. Janneke Burger -
Niemeijer, dr. Hans Schaeffer

Brede redactie Kernredactie plus prof. dr. Erik
de Boer, prof. dr. Sander Griffioen, prof. dr. Gert
Kwakkel, Jan Westert

Beeldredactie drs. Frouckje van der Wal

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
e-mail: redactie@dereformatie.nl.
Eventueel per post naar Redactie De Reformatie,
Fontanalaan 3, 5624 KN Eindhoven. Alles wat
met (abonnements)administratie te maken
heeft naar info@dereformatie.nl of per post naar
De Reformatie, Postbus 89, 7730 AB Ommen.

Opmaak douglas design

Druk Kon. BDU Grafisch bedrijf

Administratie

De Reformatie, postbus 89, 7730 AB Ommen
info@dereformatie.nl /// tel. 0529 - 43 88 96

Advertenties

Nico Postuma, tel. 0341 - 84 21 47,
tel. 06 - 139 959 05 /// adverteren@dereformatie.nl
Contracttarief op aanvraag

Abonnementen

€ 49,95 per jaar /// studenten € 19,50 ///
buitenland € 130,-

- abonnementsjaar loopt van 1 januari t/m
31 december
- opzegging van het abonnement dient 1 maand
voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar
schriftelijk of per e-mail te geschieden
(voor 1 december)

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar
bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en
slechtzienden. Tel. 0341 - 56 54 99

*Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het
niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.*

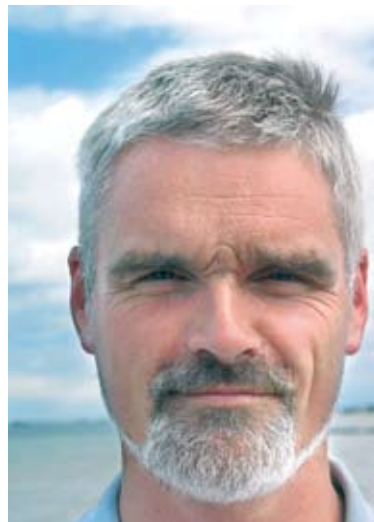
Cover: beeldhouwwerk *Knotted Gun*. Gemaakt door
de Zweedse kunstenaar Carl Fredrik Reuterswärd,
door de Luxemburgse regering in 1988 geschonken
aan de VN.

www.dereformatie.nl

2010-2011

TEKST: AD DE BRUIJNE, HOOFDREDACTEUR ///

Het jaar 2010 is bijna voorbij. Wie terugkijkt, kan verschillende accenten leggen. In de samenleving valt de verkiezingsuitslag op en de discussie rond de PVV van Wilders. Op het wereldtoneel zien we hoe de financiële crisis maar met moeite beheersbaar blijft, en dat ten koste van de echte armen. Kerkelijk treft ons de aanhoudende stroom misbruikzaken, die het evangelie in opspraak brengt. Niet voor niets paste de Nationale Synode haar 'signaaltekst' voor de samenleving op het nippertje aan met een deemoedige opmerking daarover. Verder bracht dit jaar de terugtrekking van Nederlandse militairen uit Afghanistan. Ook christenen hebben zich daar ingezet voor een beetje tijdelijke vrede, zolang Christus' vrede de aarde nog niet beheerst. In dit nummer besteden we er extra aandacht aan. Terugkijken is leerzaam, maar het moet niet uitlopen op geklaag over wat misging. Een christen leeft in de eerste plaats toekomstgericht. Christus kwam en overwon alle tegenkrachten in kerk en wereld. Daarom mag positieve inzet voor wat goed is, altijd centraal staan.

Met die instelling maakten wij ons blad De Reformatie. In het afgelopen jaar veranderde de formule. De meeste reacties daarop zijn positief. Sommigen missen de degelijke artikelenreeks van vroeger, en persoonlijk kan ik me dat voorstellen. Maar vaker horen we dat mensen nu weer naar het blad grijpen en er meer uit meenemen. Anderen vinden de koers van De Reformatie te argeloos tegenover bedenkelijke ontwikkelingen binnen de kerken. Een enkeling vermoedt dat wij bezorgde geluiden expres een beetje tegemoet komen om ze vervolgens effectief te kunnen neutraliseren. Veel bezorgdheid komt echter voort uit eenzijdig terugkijken. Gegeven omstandigheden van vandaag waar Christus ons nu eenmaal doorheen leidt, worden dan eenzijdig neergezet als teken van verval. Dat maakt de toon negatief en gefrustreerd. De Reformatie wil juist niet eenzijdig focussen op wat zorgen geeft en op discussies daarover. Zij wil vooral toekomstgericht opbouwen. Die lijn hopen wij ook in 2011 voort te zetten. Wij wensen elkaar en onze lezers daarbij Gods zegen toe.

IN DIT NUMMER

GEBRUIK VAN GEWELD

BEHOEFT LEGITIMATIE

Oud-minister van Defensie Eimert van Middelkoop wijst er in een interview op dat het gebruik van geweld gerechtvaardigd moet worden. 'Afzien van geweld is de regel, toepassing van geweld de uitzondering die legitimatie behoeft.'

HET CHRISTELIJKE GELUID

EN DE MODERNE OORLOG

Hoe verhouden oorlog en geweld zich tot de Bijbelse notie van vrede? Krijgsmachtpredikant Jan Peter van Bruggen schetst de ontwikkeling van het christelijk denken over oorlog en vrede en plaatst de moderne oorlog in het perspectief van dat denken.

VOORUITKOMEN DOOR

STIL TE STAAN

De Prediker stelt dat het beter is naar een sterfhuis te gaan dan naar een huis vol vertier. Maarten Verkerk en Jan Hoogland hebben de levenswijsheid van de Prediker verwerkt in een boek voor bestuurders en professionals. In dit blad lichten ze er één thema uit.

EN VERDER

127 COLUMN SCHAAP MET DRIE POTEN /// **127** WWW.DEREFORMATIE.NL /// **134** STAAK DE STRIJD EN ERKEN DAT IK GOD BEN! /// **136** WANDELEN MET GOD IN DE KERK MAG JE NIET ACHTEROM KIJKEN... /// **140** BIJBELTAAL VREDE OP AARDE /// **142** INTERVIEW KEES DE RIJKE / ANTON VAN DEN BERG /// **145** VRAAG EN ANTWOORD /// **146** BOEKBESPREKING MET MOND EN HART /// **147** KORT NIEUWS, PERSBERICHTEN ///

Gebruik van geweld behoeft legitimatie

TEKST: HENK RUITER, LID VAN DE GEREFORMEERDE KERK IN DRACHTEN ZUID/WEST /// FOTO'S: MINISTERIE VAN DEFENSIE

Bijna vier jaar lang maakte Eimert van Middelkoop deel uit van het kabinet-Balkenende IV. Als minister van Defensie moest hij ingrijpende beslissingen nemen en droeg hij de verantwoordelijkheid voor geweldsmisaties. Hoe kijkt hij terug op deze bewogen periode? Wat dreef hem bij dit moeilijke werk? De oud-bewindsman maakte geen geheim van zijn christelijke overtuiging. Nederland had een minister die elke ochtend bad voor zijn militairen.

Wie spreekt over defensie, die heeft het natuurlijk over oorlog en vrede. Van Middelkoop heeft hier een duidelijke visie op. In het gesprek benadrukt hij het begrip 'rechtvaardige oorlog'. Keer op keer wijst hij erop dat het gebruik van geweld gerechtvaardigd moet worden: 'Afzien van geweld is de regel, toepassing van geweld de uitzondering die legitimatie behoeft.'

Hoe zit dat precies? 'In het Handvest van de Verenigde Naties staat dat het gebruik van gewapend geweld in de internationale betrekkingen niet is toegestaan, tenzij een uitzondering van toepassing is. Het recht op individuele of collectieve zelfverdediging is zo'n uitzondering. Een andere grond voor rechtmatig gebruik van geweld is een autorisatie van de Veiligheidsraad om de internationale vrede en veiligheid te handhaven of te herstellen. In Nederland is vereist dat uitzending van onze militairen in overeenstemming is met het internationale recht. Het is een

zaak van zowel de regering als van het parlement om dat te beoordelen.

Als minister kreeg ik vooral te maken met de normen waaraan men zich moet houden tijdens de oorlogsvoering. Het eerste beginsel van een

rechtvaardige strijd is dat aanvallen op onschuldige burgers zoveel mogelijk voorkomen moeten worden. Maar het goed behandelen van krijgsgevangenen en het mogelijk maken van de behandeling van gewonden zijn net zo goed van belang. Daarnaast is het niet toe-

gestaan meer geweld te gebruiken dan nodig is om het doel te bereiken. Nu is het oorlogsrecht vooral ontwikkeld om de betrekkingen tussen staten te reguleren. Tegenwoordig betreft het echter vaker conflicten waarbij sprake is van een strijd binnen een staat, zoals nu in Afghanistan. Maar ook voor zulke conflicten geldt: alleen gerechtvaardigd geweld is toegestaan.'

Wat maakt deze conflicten bijzonder?

'Vaak treden religieus of etnisch geïnspireerde groeperingen op. Omdat zij in een regelrechte krachtmeting zwakker zijn dan onze militairen, gaan ze een direct gevecht uit de weg en richten

ze zich via intimidatie of moord tegen onschuldigen. Verder zijn zij erop uit zoveel mogelijk slachtoffers te maken onder de westerse strijdmachten, ook als dat veel doden in eigen gelederen tot gevolg heeft. Door zich onder de burgerbevolking te begeven of hen

als schild te gebruiken, proberen zij te bereiken dat wij burgerslachtoffers maken.'

Hebben christenpacifisten niet een punt, als zij – met een beroep op de Bergrede – zeggen dat zo'n missie in de praktijk niet rechtvaardig kan zijn? 'Nee! Het pacifisme en het christendom hebben doorgaans met elkaar op gespannen

'Afzien van geweld is de regel, toepassing van geweld de uitzondering die legitimatie behoeft'

In gesprek met Nederlandse militairen in Kamp Holland in Uruzgan ///

voet gestaan. De bestendige lijn in de geschiedenis is dat christenen geen doctrinaire pacifist zijn. Helaas zie je soms dat het christendom ten onrechte verengd wordt tot het hart en de persoonlijke levenssfeer. Natuurlijk geldt ook voor mij onverkort dat je je linkerwang moet toekeren aan wie je op de rechterwang slaat. Maar de God van de Bergrede is ook de God die de overheid heeft ingesteld. Het leger is daarom geen noodzakelijk kwaad, maar een legitiem instrument. Voor de zingeving van de militair is dit cruciaal. Van Calvijn leerde ik dat de staat een genadegave van God is. Na de zondeval hoort daar de zwaarmacht bij. God kijkt niet de andere kant op als er geweld wordt gebruikt. Bavinck zei in 1914 al: “Er is een zondige vrede, omdat er machten zijn met wie wij nooit in vrede kunnen leven.” Natuurlijk besef ik dat dit onderwerp een zekere spanning oplevert. De Bergrede geeft het gewenste normale aan, terwijl men in de christelijke politiek te maken krijgt met het gebruik van geweld. Maar dit is

juist een vruchtbare spanning. Wie alleen de Bergrede accepteert, maakt een volk weerloos tegen alle onrecht. Wie de Bergrede vergeet, laat in de oorlog de wetten zwijgen. Dan wordt de oorlog een hel. Overigens wil ik er in dit verband nadrukkelijk op wijzen dat in Afghanistan de Taliban verantwoordelijk zijn voor de slachtoffers die het gevolg zijn van ons optreden. Hun handelen is in strijd met het recht en vindt geen enkele steun in resoluties van de VN-veiligheidsraad. Zij beschikken niet over een gerechtvaardigde zaak.’

Als minister droeg u onder andere de verantwoordelijkheid voor de inzet van de militairen in Afghanistan. Hoe ging u daar mee om? ‘Over alle acties werd ik door en vanuit de militaire lijn, meestal de Commandant der Strijdkrachten, geïnformeerd, waardoor ik in staat was de politieke verantwoordelijkheid te dragen. Zo mandateerde ik ook de operaties waarvan vooraf bekend was dat er op de soldaten geschoten zou kunnen

worden. Bij al die beslissingen was voor mij de rechtmatigheid van groot belang. Daarop wilde ik beoordeeld worden. Achteraf toetst het Openbaar Ministerie altijd de geweldcontacten aan het militaire strafrecht. Gebleken is dat alle contacten waarvoor ik groen licht heb gegeven die toets konden doorstaan. Dat was voor mij het mooiste compliment dat ik kon krijgen. Dat neemt niet weg dat ik diep onder de indruk ben van de vreselijke dingen die er zijn gebeurd. Veel verschrikkingen kregen voor mij een gezicht in de contacten met nabestaanden van gesneuvelde militairen en tijdens mijn bezoeken aan het revalidatiecentrum in Doorn. Daar moet je als minister wel mee kunnen omgaan. Maar, nogmaals, dat kan alleen als je rechtmatig hebt gehandeld en als je weet dat je alles op alles hebt gezet om de uitgezonden militairen te beschermen. In dat laatste hebben we veel geïnvesteerd, bijvoorbeeld door te zorgen voor een goede training, goed materiaal en een goed beeld van de vijand. Het is niet voor

Verwelkoming van de Amerikaanse Secretary of Defence Robert Gates op de NAVO-Top in Noordwijk, oktober 2007 ///

niets dat we tientallen miljoenen euro's hebben uitgegeven voor de bestrijding van berrmbommen.'

Kreeg u te maken met de noodzaak om onjuiste informatie over gebeurtenissen in oorlogsgebied te geven? 'Nee, alle informatie die ik heb gegeven was juist. Dat betekent niet dat ik altijd alles kon zeggen. Soms was dat niet verantwoord om operationele redenen. En in de Grondwet is opgenomen dat de staat legitiem over geheimen mag beschikken. Het hoorde dus bij mijn verantwoordelijkheid om zorgvuldig met geheime informatie om te gaan. Maar ook hier geldt dat er achteraf altijd een toetsing is.'

U bent meermalen in Afghanistan geweest. Welke indrukken deed u daar op? 'In totaal heb ik Afghanistan elf keer bezocht. Daar kan ik moeilijk over vertellen zonder emotioneel te worden. Ik draag de indrukken mee als waardevolle herinneringen. Samengevat kan ik zeggen dat ik geraakt ben door de inzet van onze soldaten, door hun

moed, trouw en beleid. Het is geweldig als je een militair hoort vertellen dat hij tijdens gevechtshandelingen in staat bleek datgene wat hij tijdens de training had geleerd, heel geconcentreerd toe te passen, zodat hij naar menselijke berekening zijn leven wist te redden.'

Een verblijf in oorlogsgebied doet veel met de militairen. Hoe gaat defensie daar mee om? 'Defensie is een lerende organisatie. Juist op dit gebied hebben wij veel vooruitgang geboekt en zijn wij hoogwaardig bezig. Niet alleen door te zorgen voor een goede voorbereiding, maar ook door veel aandacht te geven aan nazorg. Het is duidelijk dat een verblijf in oorlogsgebied sporen na laat. Dat is het meest zichtbaar bij militairen die een arm of een been moeten missen, maar ook anderen kunnen moeite hebben om hun plaats in de maatschappij weer in te nemen. Daarom hebben wij niet alleen een revalidatiecentrum, maar is er ook op andere gebieden hulp beschikbaar, bijvoorbeeld voor psychologische of psychiatrische problemen.'

U bent vanuit de ChristenUnie lid geworden van het kabinet. Maakt het wat uit of de minister van Defensie christen is? 'Voor mijzelf wel. Ik heb me bij de vraagstukken die het oorlogsrecht betreffen laten leiden door mijn christelijke levens- en wereldvisie. Het was voor mij van grote betekenis elke ochtend voor de militairen te bidden, een gewoonte waar ik overigens niet mee gestopt ben na mijn aftreden. Daarnaast waren er soms 'kleine'

dingen die ik kon veranderen, bijvoorbeeld in het woordgebruik. Dat had tot gevolg dat de persvoorlichter niet meer sprak over een stoffelijk overschot, maar over een lichaam. Ook heb ik gevraagd de uitdrukking 'hij gaf het offer van zijn leven' niet te gebruiken. In de eerste plaats omdat de gesneuvelde alles op alles had gezet om dat te voorkomen, maar bovenal omdat ik deze aanduiding graag wil reserveren voor het offer van Christus. Zo'n verzoek werd gewaardeerd. Omgekeerd geldt dat voor mij persoonlijk de steun

vanuit de kerken belangrijk is geweest. Vaak werd er tegen me gezegd: "We bidden voor je." Daar was ik blij mee.'

Wat blijft u vooral bij uit de periode dat u minister was? 'Het zijn voor mij intensieve jaren geweest. Er waren heel zware momenten, maar ook momenten waar ik 'intrinsiek' dankbaar

voor ben. Ik heb ontzettend genoten van de internationale samenwerking. Met diverse collega's uit het NAVO-bondgenootschap had ik persoonlijke contacten, vooral na het sneuvelen van militairen. Op zulke momenten was er een sterke lotsverbondenheid. Verder ben ik er trots op dat de bewindsliden van de ChristenUnie tijdens de kabinetsperiode de christelijke integriteit hebben weten te bewaren. In een wereld waarin het 'machtsspel' zo belangrijk is, hebben wij ervoor gekozen om van rechtschapenheid een strategisch instrument te maken. Ik ben dankbaar dat dit is gelukt. Dat zeg ik wel in de wetenschap dat het uiteindelijke oordeel bij God ligt.'

JAN WESTERT, REDACTEUR VAN DE REFORMATIE EN VOORZITTER VAN HET WI VAN DE CHRISTENUNIE ///

Schaap met drie poten

Onlangs kwam er weer eens een profiel van een dominee langs. De wensen van alle gemeenteleden leken er wel in opgenomen te zijn. Het begint al met leeftijdsdiscriminatie, want het moet een jonge Adonis zijn. En als het om de inhoud gaat: een alleskunner, of het bekende schaap met vijf poten! Die kom je wel meer tegen in de christelijke gemeente. Leden, of oudsten die de touwtjes strak in handen hebben en overal bij betrokken zijn. Zonder hun inbreng en inzet komt het immers nooit goed. Ook zij wanen zich een schaap met vijf poten. Ik heb er niks mee. Ik geloof van harte, maar niet in dit soort leiders. Het is ook gewoon in strijd met het wezen van de christelijke gemeente. Paulus stichtte gemeenten uit mensen van allerlei slag: gewone mensen, mensen met beperkingen, zwarte, witte en bruine mannen en vrouwen, hetero's en homo's, praktische doeners en intellectuele beschouwers of denkers. Ieder

talent telt in Gods kerk. Verschillen in afkomst, etniciteit, uiterlijk en intellect worden gerelativeerd. Het gaat om mensen met verschillende gaven. Zij hebben elkaar zelf niet uitgekozen. Dat is de gemeente. Veel leden, met ieder hun eigen gave! De een is hier sterk in, de ander daar. Wat is een kerk zonder kosten? In de praktijk is hij/zij waarschijnlijk nog lastiger te missen dan de dominee. En wat is een gemeente zonder die broeders en zusters, die gewoon bezig zijn met omzien naar hun naaste. Ander werk, maar niet minder dan dat van de ouderling die vanwege zijn functie of zijn vergaderkwaliteiten bijna levenslang tot het ambt geroepen is. In de loop van de tijd is men hem gaan beschouwen als een schaap met vijf poten. Zelf weet hij vaak wel beter, want hij komt lang niet overal aan toe. De gemeente moet zich niet zo richten op schapen met vijf poten. Dat is niet de kern van gemeente zijn. Durf soms

maar eens een schaap met drie poten te zijn. Dat schaap heeft hulp of ondersteuning nodig. Anders kukelt zo'n schaap voortdurend om. Durf elkaar in te schakelen en ondersteuning te vragen. Maak als leden gebruik van elkaars kwaliteiten, wees complementair. Gun ieder zijn eigenheid en eigenaardigheid. Een gemeente stel je niet samen. Een gemeente ben je. Maar je moet vervolgens wel in elkaar investeren en van elkaars kwaliteiten gebruik willen maken. Binnen die gemeente is het goed om te erkennen, dat je vaak gewoon een schaap met drie poten bent. De gemeente wordt er alleen maar sterker van. De organisatiefilosofie van het lichaam en haar leden verschilt hemelsbreed van die van het schaap met vijf poten.

WWW.DEREFORMATIE.NL

Bezoek ook eens onze website. Daar vindt u naast een aantal inhoudelijke bijdragen stellingen bij de thema's van de afgelopen maanden en informatie over de thema's die de komende tijd in De Reformatie aan de orde zullen komen. Op de stellingen kunt u nog steeds reageren; suggesties voor nieuwe thema's zijn welkom.

Het thema van het eerstvolgende nummer, dat D.V. verschijnt op 14 jan. a.s., is *De toekomst van de kerk* met onder andere bijdragen van redacteurs dr. Hans Schaeffer en drs. Bas Luiten. Het daarop volgende nummer verschijnt D.V. op 28 januari en heeft als thema *Catechese*.

Het thema van dit nummer van De Reformatie is *Oorlog en vrede*. U kunt op de website uw mening geven over de volgende stelling:

Een christenmilitair mag alleen maar meedoen aan een oorlog als hij daarbij bidt voor de tegenstander en dit ook laat merken aan zijn omgeving.

Het christelijke geluid en de moderne oorlog

TEKST: JAN PETER VAN BRUGGEN, KRIJGSMACHTPREDIKANT ///

Als krijgsmachtpredikant word ik gezonden door geloofsgenoten. Binnen die achterban ondervind ik

vooral waardering, maar een enkele keer treft mij onverholen minachting: een dominee in het leger?

Ben ik niet bezig de boodschap van vrede te verkwanselen in plaats van te verkondigen? Hoewel ik het standpunt niet deel, vind ik wel dat het gehoord moet worden. Er zijn goede argumenten om vraagtekens te zetten bij een dienaar van het woord in een militair uniform.

Oorlog - zowel het woord als het onderwerp worden in Nederland bij voorkeur omzeild. Toch is er reden om het er wel over te hebben. Want, is de christelijke traditie op het vlak van oorlog en geweld nog wel houdbaar? De gedachtewereld, vaak aangeduid als 'de theorie van de rechtvaardige oorlog' lijkt deels door internationale afspraken te zijn opgeslokt, deels door de moderne ontwikkelingen achterhaald. Het karakter van de krijgsmacht is fundamenteel aan het veranderen van een leger dat de landsgrenzen verdedigt naar een krijgsmacht die in internationaal verband optreedt om internationale belangen en doelen te dienen. Hoe verhouden zich vredesmissies tot de beschermtaak van de overheid? Kun je nog wel uit de voeten met de christelijke traditie of wat daar van over is?

Kerkvaders Er wordt wel gezegd dat het originele christelijke geluid dat van geweldloosheid was. Met de komst van de christelijke staat zou de verwatering zijn begonnen; vanaf die tijd zou het

beeld bepaald zijn door de vermenging met macht en geweld. Deze visie wordt vandaag vooral verdedigd door Amerikaanse christenen. Christelijke pacifisten verwijzen naar de vermeend pacifistische kerkvaders. Je zou verwachten dat je, nog verder teruggaande, bij de bron van het Nieuwe Testament dan het meest heldere geluid zou horen. Maar dat is niet zo; in de Bergrede wijst Jezus het geweld af binnen zijn komende koninkrijk. Maar evengoed leert Hij ontzag te hebben voor de keizer. Zijn volgelingen waken zichzelf niet, maar doen wel een beroep op bescherming door de overheid. Op belangrijke momenten in het evangelie verschijnen militairen. Zo komen we meer dan eens een centurio, een compagniecommandant, tegen; als toonbeeld van een groot geloof (Matt. 8), bij het kruis (Matt. 27), en als Petrus en de kerk in wording over de drempel geholpen moet worden (Hand. 10). Bekend

zijn Jezus' woorden 'Mijn koninkrijk is niet van deze aarde', en 'wie naar het zwaard grijpen zullen erdoor vergaan'.

Voor velen geven deze teksten de doorslag. Maar de combinatie van deze teksten laat ruimte voor een geweldloze kerk die beschermd wordt door een bewapende overheid. Dat laatste is ook wat we vinden bij de apostelen (bv. Rom. 13 en 1 Tim. 2:2). Op grond van het Nieuwe Testament is juist het pacifisme van sommige

kerkvaders opmerkelijk. Hoe komt het dat zij zo uitgesproken scherp waren? In de eerste eeuwen waren er goede redenen om het leger als een macht van duisternis te zien. Het was vaak het leger van de vervolger, samengebonden door een eed van trouw en een offer aan de keizer, vol van verheerlijking van geweld. Niet zelden trokken soldaten een spoor van wreedheid en onrecht over de aarde. De kerkvaders dachten er niet allemaal

De vraag naar de legitimatie van een oorlog is direct verbonden met de vraag naar de legitimiteit van gezag'

Ds. Jan Peter van Bruggen in Uruzgan ///

hetzelfde over. Maar opvallender is de afstand tussen hen en de kerk. Uit veel bronnen blijkt dat christenen juist wel deel uitmaakten van het leger. Zij droegen bij aan de verbreiding van het evangelie. Het gaat beslist niet alleen om bekeerlingen onder de militairen die naar Paulus' oproep in 1 Kor. 7, 'bleven in de staat waarin zij werden geroepen'. Zonder christenmilitairen was Rome, dat al meer steunde op het leger, nooit de weg van het christendom ingeslagen.

Augustinus Werkte het geloof met zijn uitgesproken afkeer van de krijgsmacht niet gezagsondermijnend? Dat was het standpunt van Celsus, maar Origenes reageerde gevat: 'Juist niet! Wij hebben met ons gebed het krachtigste wapen zodat uiteindelijk ook de Barbaren zich zullen bekeren en er in het geheel geen leger nodig is.' De groei van het christendom vroeg echter om een ander antwoord. En de aanleiding lag juist in de kerk. Ten tijde van vervolgingen keerden christenen zich van het geloof

af, om in betere tijden de kerk weer te omarmen. Kon de kerk hen wel weer accepteren? Konden zij nog wel de sacramenten ontvangen of bedienen? De Donatisten meenden van niet en ontwikkelden zich als een felle beweging die gaandeweg werd geïnfiltreerd door terroristische bendes. Hun wreedheden schokten Rome. De geweldloze kerk dreigde anarchie te bevorderen. Hoe kon nu recht gedaan worden aan het evangelie en het recht in de wereld gediend worden? Augustinus

zette in deze crisis de bakens uit. In de lijn van Ambrosius zag hij het voorkomen van het kwade als een kerntaak van de kerk. Daarbij nam hij zijn uitgangspunt in zijn visie op de mens als een door zonde getekend wezen voor wie de chaos van de oorlog een natuurlijke biotoop vormt. Augustinus' aanzetten om het geweld vanuit christelijk perspectief te beheersen zijn in later tijden steeds weer uitgewerkt en geconcretiseerd. Ze worden aangeduid als het gedachtegoed van de rechtvaardige oorlog. Zijn opvatting over het leger is ingebed in zijn visie op de verhouding tussen het komende koninkrijk en de wereld die voorbijgaat. Augustinus maakte gebruik van oude Romeinse opvattingen, o.a. van Cicero, over de inperking van geweld. Het ideaal van Rome als republiek met een niet-militair hart leefde zo verder in de kerk.

Oorlog en vrede Augustinus definieert oorlog en vrede als twee gescheiden ordes. Hij volgt hierin de Schriften, die oorlog als het domein van de duisternis en vrede als het eigen terrein van God tekenen. Kent het Oude Testament nog een God die oorlog voert, met en voor zijn volk, het Nieuwe Testament eindigt met een God die vrede verkondigt en als oordeel de mens aan zijn eigen gekozen oordeel overlaat.

Tegenwoordig lopen de begrippen soms behoorlijk door elkaar heen. Zo is vanuit de politiek herhaaldelijk benadrukt dat we niet in Afghanistan zijn om oorlog te voeren, terwijl daar samen gevochten wordt met Australische

en Britse eenheden die 'the war on terrorism' voeren. Vredesmissie? Opbouwmissie met acties in het hoogste geweldsspectrum? Onze woorden en

beelden van oorlog verschillen grondig van wat er in Afghanistan, Irak, Soedan en Vietnam aan de hand was en is.

Overbekend zijn de woorden van president Bush: 'Mission accomplished' – en daarna brak de oorlog pas goed los. Het is de moderne oorlog die soms tientallen jaren duurt, sluimert en weer de kop opsteekt; landen en volken worden in een wurging van geweld beroofd van alles wat goed is en vrijheid geeft. De christelijke visie en terminologie lijken ongeschikt om de moderne oorlog mee te vatten.

Augustinus kent de overheden de hoogste plaats toe. Hun beslissingen sturen mensenlevens en kunnen bijdragen aan de komst van het koninkrijk. Militairen zijn dienaren van de overheden. Ze zijn niet zelf verantwoordelijk, maar voeren uit. Zodoende kon een christen ook militair worden; de verantwoordelijkheid werd bij de vorst gelegd. Later in de geschiedenis is door christenen juist de hoge roeping van een militair benadrukt. Hij moet soms zelfstandig handelen en is dan 'politie, rechter en beul' in hetzelfde moment. Daarom verdient hij alle steun van biddende christenen. In onze samenleving wordt de militair steeds persoonlijk verantwoordelijk gehouden voor wat hij 'in het militaire bedrijf' uitvoert. Voor zijn

positie als 'van zijn immuniteit ontdane medeburger' is weinig aandacht. Momenteel wordt wetgeving voorbereid die hem moeten vrijwaren als hij wordt aangeklaagd wanneer hij volgens de regels en voorschriften geweld

heeft toegepast. Dit past bij onze cultuur en in de internationale ontwikkelingen die het oorlogsrecht willen terugdringen ten gunste van vredestribunalen.

Burgers Terwijl de militairen bij ons worden gedemilitariseerd, worden burgers in Afrika en Azië gebruikt als militairen. In de moderne oorlog zijn vijanden niet herkenbaar en wordt de bevolking gebruikt als schild en gehanteerd om te dienen als mijnen- en bommenleggers. Er gelden geen leeftijdsgrenzen. Onder voortdurend toezicht van een onzichtbare vijand proberen onze militairen de burgers te helpen - burgers van wie ze soms vermoeden of weten dat ze op een ander moment hun vijanden zijn. Het onderscheid dat Augustinus maakte, dat in een oorlog de burgers koste wat kost ontzien moeten worden en dat een oorlog niet gevoerd mag worden als dit niet gewaarborgd kan worden, is geen werkbaar onderscheid meer. Zijn we in feite dit punt niet al gepasseerd bij de bombardementen op Dresden, Hiroshima en Nagasaki?

'Een oorlog mag slechts gevoerd worden door een machthebber die door zijn volk gesteund wordt en van een hoog moreel niveau is. Hij mag slechts een land aanvallen wanneer daar chaos is of wanneer een leider zijn volk vernietigt, en dan alleen wanneer daar goed en bevoegd gezag voor in de plaats komt.' – zo ongeveer klinkt een centrale notie van het christelijke gedachtegoed door de eeuwen heen. Voorafgaande aan de inval in Irak in 2002 is er onder christenen in andere landen volop gediscussieerd over de zogenaamde preemptive war – een oorlog om erger te voorkomen. De vraag naar de legitimatie van een oorlog is direct verbonden met de vraag naar de legitimiteit van gezag. De soevereiniteit van een volk wordt hoog aangeslagen in het christelijk denken. Maar militairen opereren steeds meer in een internationale setting. De Nederlanders in Afghanistan maken

*'Gods Woord brengt
juist de duisternis aan
het licht om deze te
ontmaskeren'*

deel uit van een NAVO-missie die plaatsvindt onder goedkeuring van de VN binnen de grenzen van de Verklaring van de Rechten en de Geneva Conventions. In de strijd gelden daarop gebaseerde Rules of Engagement. In dit perspectief wordt de militair ingezet voor het realiseren van internationale doelen, dus niet meer allereerst ter verdediging van aan een volk gegeven waarden. De ontwikkeling van supranationale machten is door christenen vaak met argusogen bekeken.

Christenen zien de mens als het hoogste schepsel, door God gekroond met de hoogste rechten en plichten. Om zijn bestemming te vinden zijn vrijheid en vrede noodzakelijk. Daarvoor moet nog steeds gevochten worden. Het ontzien van burgers en het voorkomen van slachtoffers heeft de hoogste prioriteit. De hoge aantallen slachtoffers, ook en vooral onder burgers, worden toegeschreven aan de wreedheid van de moderne oorlog. Maar moderne wapensystemen en bombardementen van westerse zijde dragen daar ook aan bij. Het gesprek onder christenen hierover is in de twintigste eeuw vaak op oplopende emoties stukgelopen. De vraag is of de moderne oorlog de bezinning heeft achterhaald.

Keerpunt Christenen hebben afgeleerd om oorlog te voeren voor medechristenen. Maar wanneer juist geloofsgenoten slachtoffer worden, raakt dat ons nu net zo goed als vroeger. Amerikaanse christenen waren veelal voorstanders van de inval in Irak. Maar in plaats van geloofsvrijheid is vervolging het gevolg van de bevrijding van Saddam. En in Afgha-

nistan krijgen christenen de vrijheid allerminst terug die zij door de Taliban verloren, ondanks de vele christenen in de ISAF-troepen.

Hierboven heb ik de christelijke traditie naast de huidige oorlogspraktijk gelegd. Veel van de huidige oorlogspraktijk pleit tegen de toepasbaarheid van Schrift en traditie. Maar volgens mij is dit altijd zo geweest. Toen Augustinus leefde was de chaos compleet. Toch vond hij de juiste richting toen de

De christelijke visie

en terminologie

lijken ongeschikt om

de moderne oorlog

mee te vatten'

beginnende kerk het spoor net zo bijster was als het Rome dat aan het einde van zijn Latijn raakte. Gods woord is niet gebaseerd op onze verhoudingen, maar wijst juist de weg. Mogelijk staan wij op een keerpunt in de geschiedenis, net als Augustinus. Maar je moet ook niet overdrijven: kerk

en wereld hebben bijvoorbeeld in de tijden van Kruistochten en Inquisitie crises doorgemaakt die de waarde van het christelijk gedachtegoed niet hebben aangetast.

Het verwijt dat christenen met hun zogenaamde theorie van de rechtvaardige oorlog de oorlog juist legitimeren, gaat ervan uit dat dingen niet benoemen een ongewenste werkelijkheid op afstand houdt. Mijn idee is dat Gods Woord juist de duisternis aan het licht brengt om deze te ontmaskeren. Worden zijn in ons geloof nooit alleen maar

woorden; wij kunnen er niet mee aan de kant blijven staan.

De kern van ons denken over oorlog en vrede vind je niet meer terug in internationale verdragen. Namens de kerken mag ik die wel uitdragen in mijn werk. Dat beschouw ik als een voorrecht in een tijd waarin de vrijheid van velen, ook van medegelovigen, bedreigd en geschonden wordt. De Verklaring van de Rechten van de mens biedt de mens geen blijvende vrijheid en geeft geen zicht op recht voor allen. Dat blijkt als machten zich bundelen met een andere visie op vrijheid; het Westen botst op de Universele Islamitische Verklaring van Mensenrechten, en het heeft geen antwoord. Een christen zal niet verbaasd zijn. De wereld zonder god bestaat niet; alleen Jezus kan ons bevrijden van onze wrede goden. Of in de stijl van Augustinus: de stad van de mens is niet neutraal, er is geen lege publieke ruimte die ingevuld moet worden. Onze traditie is niet alleen zeer realistisch, maar gaat daarbij ook uit van de toekomstige verhoudingen. Daardoor wint ze nog steeds aan waarde.

Jan Peter van Bruggen (27 maart 1962) is sinds april 2000 uitgezonden door de GKv voor dienst in de krijgsmacht. Hij diende als vlootpredikant en was 7 jaar geplaatst bij het Korps Mariniers; tweemaal nam hij met een Nederlandse eenheid deel aan een NAVO-missie. Sinds mei is hij geplaatst bij de Landmacht (instroom nieuwe militairen) in Assen.

✚ SAMENVATTING

Hoe verhouden oorlog en geweld zich tot de Bijbelse notie van vrede? Krijgsmachtpredikant Jan Peter van Bruggen schetst de ontwikkeling van het christelijk denken over oorlog en vrede en plaatst de moderne oorlog in het perspectief van dat denken.

Eten, bidden en beminnen

TEKST: JANNEKE BURGER-NIEMEIJER IS REDACTEUR VAN DE REFORMATIE EN KERKELIJK WERKER IN FRANEKER ///

Het kerstdiner in Franeker viert dit jaar zijn eerste lustrum. Voor de vijfde keer organiseren we vanuit de Voorhof een gratis kerstdiner. Het initiatief vindt zijn oorsprong in de Micha Campagne in 2006. Na een serie preken over gerechtigheid en gastvrijheid wilden we dat graag praktisch maken. Het beste idee dat daarvoor bij de diaconie ingeleverd werd, zou uitgevoerd worden. Dat werd een gratis kerstmaaltijd.

Franeker is een kleine stad met een geschiedenis van een groot psychiatrisch ziekenhuis. Nog steeds wonen er veel mensen die daar hun achtergrond in hebben, mensen die het niet altijd lukt om zelf een gezellige Kerst te hebben. Ze hebben soms niet veel geld en ook weinig mensen om hen heen. Hen hebben we onder andere op het oog met de kerstmaaltijd. Maar er zijn meer mensen dan je zou denken voor wie een gezellige Kerst met lekker eten niet is weggelegd.

Denk aan de eenzame oudere of het eenoudergezin. Als gemeente willen we de Kerstdagen niet alleen met elkaar vieren, een herberg vol gezelligheid waar toch niet voor iedereen plaats is ... We willen graag plaatsmaken, in onze kerkzaal, maar ook in onze agenda en portemonnee, voor mensen die op zoek zijn naar warmte en gezelligheid. Daaronder ligt het verlangen om te laten zien dat onze God gastvrij is. Hij is niet veilig in de hemel gebleven, maar zoekt ons op en brengt ons Thuis. Hij nodigt

ons aan tafel en daarom nodigen wij weer anderen uit. Aan de tafel van de Heer is altijd plaats!

Eigen plek De afgelopen vier Kerstdiners hebben we als zeer bijzonder ervaren. Zowel gemeenteleden als gasten hebben genoten. Verschillende gasten komen elk jaar terug en sommigen zijn de kerkdiensten gaan bezoeken en lid van de gemeente geworden. In 2009 kreeg het Kerstdiner een eigen kleur doordat één van de gasten de

Ook in de Herengracht kerk in Leiden wordt er een kerstmaaltijd georganiseerd. Bart en Dineke Noort vertellen: 'Met deze kerstmaaltijd willen we allereerst van betekenis zijn voor de buurt van de Herengracht. Als wij als kerk een levend lichaam van de Heer Jezus zijn, moet de buurt daar natuurlijk ook wat van merken. Meer dan alleen dat we op zondagmorgen in de weg staan... Daarom hebben we niet ingezet op algemene persberichten voor de hele stad, maar hebben we in de buurt gefolderd. En we werden verrast door de positieve reacties! Buurtbewoners bellen of mailen dat ze het een geweldige initiatief

vinden en dat ze wel willen meehelpen, ook als ze niet aanwezig zijn bij de maaltijd. Vorig jaar heeft iemand taarten voor ons gebakken en dit jaar wordt er voor ons gekookt door een buurtbewoner. We merkten vorig jaar ook hoe belangrijk de kerstmaaltijd was voor onze gemeente zelf: gemeenteleden die aanschoven hadden een bijzondere avond met elkaar en met de gasten die er waren. Genoeg reden om dit jaar weer van start te gaan. Dit jaar is ons jaarthema 'dienstbaarheid' en met deze kerstmaaltijd willen we dienstbaar voor de wijk zijn. We willen niet dat iemand alleen zit met Kerst!'

dag erna overleed. Zij had, mede door de Kerstdiners, een eigen plek in de gemeente gekregen en veel gemeenteleden bezochten de rouwdienst.

Door schade en schande hebben we qua organisatie het een en ander geleerd. Enkele veranderingen:

- Het eerste jaar kwam alle servies uit de kerk en moest daar afgewassen worden: niet handig! Nu doen we het onder het motto: 'adopteer een tafel' als volgt: gemeenteleden kleden een tafel helemaal aan en nemen alles vies weer mee naar huis.
- We proberen zoveel mogelijk als gemeente alles zelf te maken. Maar aardappels is toch wel veel gedoe met de planning (er kan in de kerk niet gefrituurd worden). Daarvoor hebben we een patatboer benaderd die de frituur nu sponsort.
- In het eerste jaar werden alle borden keurig opgemaakt, maar het was wel veel werk. In de jaren daarna zijn er ook regelmatig buffetten geweest; voor de hele maaltijd of alleen het dessert.

Natuurlijk zorgen we niet alleen voor eten. De mens leeft niet van brood alleen, dat weten we allemaal. We willen ook graag dat mensen die bij ons te gast zijn, aandacht hebben geproefd. Daarom vragen we niet alleen koks, obers en chauffeurs, maar ook tafelnoten. We vragen gemeenteleden om mee te eten en te zorgen dat er aan hun tafel gezelligheid en aandacht is. Juist voor die gezelligheid beginnen we al om 16.00 uur; er is dan thee met een kerstkransje en een kerstquiz waar altijd enthousiast aan deelgenomen wordt. Tijdens de maaltijd worden er kerstliederen gezongen en wordt er een Kerstverhaal gelezen of verteld. En last but not least: we geven iets mee. Soms is dat iets uit de Waarom Kerst-actie; soms van de Luisterpost. In 2007 kregen we opeens alle kerstpakketten die bij een grote overheidsinstantie over waren en konden we die meegeven!

Elk jaar weer worden we verrast. Door de mensen die komen en dingen die gebeuren. We ervaren dat als zegen van God. 'De eerste zegen is altijd voor jezelf!'

In Kampen is de afgelopen vijf jaar een gratis kerstmaaltijd georganiseerd, alleen dit jaar een keertje niet. De maaltijd vindt plaats in het Buurt Kafee midden in de stad. Eens in de week is daar 's ochtends een inloophuis. Veel van de gasten van het inloophuis komen ook naar de kerstmaaltijd. Yvonne Vink vertelt over een leuke gebeurtenis de eerste keer: 'Toen we allemaal aan het toetje zaten, schoof er opeens een stel mannen naar binnen, beetje vage types. Het was zo grappig en bijzonder om te zien dat er in no time mensen waren om hen welkom te heten; het hele kerstmenu werd nog eens in omgekeerde volgorde geserveerd! Niemand keek er van op en ze konden zo aanschuiven. Daarna verdwenen ze weer. Ik hoop dat zij zich deze avond ook herinneren: dat ze zomaar zonder probleem opgenomen werden. Dat is ook waarom we dit organiseren. We willen onvoorwaardelijke gastvrijheid uitstralen, zonder oordeel. Hoe snel komt dat oordeel er toch weer niet bij... Maar ik geloof echt dat geven de allersimpelste opdracht is; gewoon geven. Dat doet God toch ook?'

*'We willen
onvoorwaardelijke
gastvrijheid uitstralen,
zonder oordeel.'*

‘Staak de strijd en erken dat Ik God ben!’

TEKST: PIET HOUTMAN, PREDIKANT EN DOCENT THEOLOGIE IN DIENST VAN DE VERRE NAASTEN ///

‘Hoe kan God dat toelaten?’, vragen mensen als er oorlog woedt en er talloze slachtoffers vallen – soldaten, maar ook burgers. Er wordt gezegd: God is blijkbaar niet almachtig. Hij lijdt en huilt met ons mee. Of: Hij is er niet.

God is toch liefde? Inderdaad. Hij is een God van vrede. Hij wil vrede en geeft vrede. ‘Zij zullen hun zwaarden omsmeden tot ploegijzers en hun speren tot snoeimessen’ – de profetie uit Jesaja 2 en Micha 4 staat te lezen op het gebouw van de Verenigde Naties in New York, als een uitdrukking van het verlangen van alle volken naar vrede. Het is een belofte van God.

Zo prijst Psalm 46 Hem daarom: ‘...Verbijsterend is wat Hij op aarde verricht: wereldwijd bant Hij oorlogen uit, bogen breekt Hij, lansen verbrijzelt Hij, wagens verbrandt Hij in het vuur. Staak de strijd, en erken dat Ik God ben...’ Maar hoe kan God dan oorlog toelaten, en zelfs laten uitgroeien tot gruwelijke proporties? Daar zijn wij veel meer door verbijsterd! Hoe kan Hij, van wie wij belijden dat Hij de Almachtige is, dat een plaats geven in zijn regering?

Overgeleverd Hard wordt het geprofeet in het visioen van Openbaring 6, als het Lam het tweede zegel verbreekt: de ruiter krijgt de bevoegdheid om de vrede uit de wereld weg te nemen, zodat men elkaar zou afslachten. De beide volgende zegels spreken dan van

de plagen die gewoonlijk met oorlog meekomen: economische ontwrichting, hongersnood, besmettelijke ziekte door gebrek aan hygiëne, een wildplaag in ontvolkte gebieden. Alles met dodelijke gevolgen. De natuur vergezelt de mens in z’n destructief handelen.

We krijgen niet alleen te horen dat er de hele geschiedenis door oorlogen zullen zijn – God heeft er zelfs blijkbaar de hand in! De woorden doen denken aan Romeinen 1: ‘Toorn van God openbaart zich over alle kwaad van mensen...’

Dat kwaad wordt eerst beschreven: ze hebben God genegeerd. Dan staat er, tot drie keer toe: ‘Daarom heeft God hen overgeleverd aan...’, en dan volgen weer allerlei kwalijke daden. God straft een godloze mensheid met haar eigen samenlevingontbindend gedrag.

Dat horen we ook in Openbaring 6. Eerst is er nog vrede. Ook dat kennen we uit eigen ervaring. Er wordt weinig over geschreven: goed nieuws is geen nieuws. Laat je ogen eens door het panorama dwalen: een paar miljard mensen die ’s morgens opstaan; de zon gaat op, ze gaan aan het werk; ze gaan heerlijk schaatsen en zijn vervolgens blij als het na een paar maanden weer warmer wordt. Zo regeerde God: Hij was

Zij zullen hun zwaarden omsmeden tot ploegijzers en hun speren tot snoeimessen (Jes. 2:4). (Beeldhouwwerk van Evgeniy Vuchetich in de United Nations Art Collection) ///

nog voortdurend bezig een zekere mate van vrede in de wereld te handhaven. Maar nu trekt Hij zijn hand terug. En dan gaan de mensen elkaar te lijf. Dat zit in ze, zo zijn ze, net als in Romeinen 1. Ze doen het zelf! Ze doen het elkaar aan, wederzijds. Het rechtvaardig oordeel van God zegt: zonder Mij geen vrede. Dat oordeel is effectief.

Daders De wereldoorlog van Openbaring 6 verschilt van de centrale oorlogen in het Oude Testament. Daar was nog sprake van een heilige oorlog: oorlog van God zelf, al dan niet door middel van zijn volk, tegen goddeloze volken, tegen volken die zijn volk geweld aandeden en vernederden. Het waren oorlogen van Gods koning tegen de koningen die zich tegen Hem verzetten. Kortom, God voerde oorlog tegen de machten die zich keerden tegen Hem en zijn project op aarde. Hier in Openbaring 6 is het anders. Hier doet het er in wezen niet meer toe wie de agressor is. De wereldbewoners, allemaal met elkaar, zitten vol agressie tegen elkaar.

Als wij het nieuws over gewapende conflicten volgen, kiezen we graag partij. Het is prettig om zwart-wit te kunnen denken en praten. Maar dat is vaak niet op z'n plaats. Tijdens de Koude Oorlog lukte het nog wel aardig, maar niet in het conflict tussen Israël en de Palestijnen (al doen velen het wel) of in het oosten van Congo. De ruiter krijgt de bevoegdheid om de vrede weg te nemen '... zodat men elkaar zou afslachten.' Maar de mensheid verlangt toch naar vrede? Dat lijkt vanzelfsprekend, maar... vul dat eens in. Probeer je eens in de daders te verplaatsen: waarom zetten ze zich dan niet in

voor vrede, de daders van beide kanten? Je schudt woordeloos je hoofd. We zien Openbaring 6 voor onze ogen werkelijkheid worden.

Wij voelen vaak erg mee met de slachtoffers.

Slachtoffers zijn onschuldig. We zijn plaatsvervangend verontwaardigd. Zit daar, naast oprecht medelijden, ook niet iets in van zelfrechtvaardiging? We zeggen daarmee: wij staan aan de goede kant!

Maar in de Bijbel worden wij als daders aangesproken. Zo niet als daders van oorlogsagressie of oorlogsmisdaden, dan toch in ieder geval als mededaders van onrecht tegen Gods wet. Elke zondagmorgen, als in de eredienst schuldbelijdenis en verootmoediging een plaats hebben, buigen we onder die beschuldiging ons hoofd. Beide partijen, daders en slachtoffers, en wij, hebben Christus nodig. Heer, vergeef! We moeten met onze neiging om God

ter verantwoording te roepen voorzichtig zijn. De hand op de mond! God is wel almachtig; Hij regeert; Hij heeft inderdaad de hand in die oorlogen. Maar wij mensen zijn verantwoordelijk. Daar botsen wij met onze

logica tegenop. Maar in de praktijk van het leven is het van het begin af aan, vanaf het paradijs, niet moeilijk om ermee te leven. Integendeel, het was goed zo; het was heerlijk. Het wordt pas moeilijk als je afstand neemt van God en tegen Hem in verzet komt.

Gods geduld Als we ons dat realiseren, krijgen we er vervolgens oog voor hoeveel geduld God nog steeds met ons, de mensenwereld, heeft. Een vierde deel

van de aarde wordt getroffen door dood en verderf, lezen we in Openbaring 6, aan het eind van deze zegels. Driekwart wordt nog gespaard. Niet omdat ze

onschuldig zijn, of vredelievend, of beschaafder, of vanouds gestempeld door het christendom. Maar vanwege Gods geduld. Wij tellen slachtoffers – terecht. Maar laten we ook de overlevenden tellen!

Daar zijn wij bij. Wij kunnen elkaar nog helpen, elkaars wonden verbinden, vredesonderhandelingen voeren, aan ontwikkelingssamenwerking doen en economische samenwerking zoeken. Wij kunnen nog elkaars belang zoeken. Wij kunnen nog steeds Gods stem horen.

Terug naar Psalm 46: 'Kom en zie wat de HEER heeft gedaan, verbijsterend is wat Hij op aarde verricht: wereldwijd bant Hij oorlogen uit (...). Staak de strijd, en erken dat Ik God ben, verheven boven de volken, verheven boven de aarde.' Dat zegt Hij vandaag in Christus. Maakt Hij dat waar, of niet? Laten we nu niet de aandacht richten op anderen – op de kruistochten in de Middeleeuwen, de slavernij, en de wereldoorlogen die door vanouds christelijke naties zijn gevoerd. Het was er allemaal. Maar laten we naar onszelf kijken: is dat niet wat Hij ons, christenen, leert? Is Hij niet bezig, door de Geest van Christus, ons tot in onze wortel te veranderen, zodat alle oorlogszucht die in ons zou kunnen opkomen wordt afgebroken, tot en met het oorlogvoeren zelf?

'Staak de strijd, en erken dat Ik God ben!' – zo klinkt het evangelie van Christus, midden in de gewapende conflicten van deze wereld, aan het adres van de driekwart overlevende wereldbewoners. Zouden ze luisteren?

We moeten met onze

neiging om God ter

verantwoording te

roepen voorzichtig zijn'

'Het rechtvaardig

oordeel van God zegt:

zonder Mij geen vrede'

In de kerk mag je niet achterom kijken ...

TEKST: JAN T. OLDENHUIS, EMERITUSPREDIKANT VAN DE GEREFORMEERDE KERK TE GRONINGEN-HELPMAN ///

Het is mij vaak verteld: hij werd tijdens de kerkdienst gearresteerd. Twee mannen in burger hebben de koster gevraagd, of hij de man die zij zochten wilde vragen even bij hen te komen. Het waren collega's, zeiden ze. Ze hadden hem ergens voor nodig. Het gebeurde op zondagmiddag 12 november 1944.

En de koster deed het. Het was een hulpkoster die die zondag dienst deed. De echte koster heeft later gezegd, dat hij wel een manier gevonden zou hebben om hem langs een vluchtweg de kerk uit te krijgen. Maar of hem dat gelukt zou zijn, is de vraag. Ze hadden al staan posten in één van de brandgangen in de buurt. Ze wisten heel zeker dat hij in de kerk zat. Er was geen ontkomen aan geweest.

Saaie banken Ik heb mij vaak proberen voor te stellen hoe dat toch gegaan is in die oude, al lang in onbruik geraakte Coenderswegkerk van Helpman. Er is nog een oude foto van het interieur: lange saaie banken recht voor de preekstoel: dat was met opzet zo besloten. Dan keek de dominee niet de leegte van een middenpad in; dan konden de collectanten er gemakkelijker om heen en dan kon de kerk in noodgevallen ook sneller worden ontruimd. Het staat in de notulen. En zo is het gedaan. Daar moeten ze zijn binnengekomen. Ik dacht altijd: het zal met enig lawaai gepaard gegaan zijn.

'Er is één brief van hem bewaard gebleven, geschreven op een stuk van een closetrol. Hij vroeg om brood.'

Nota bene, mannen van de SD. Grote opschudding natuurlijk. Onderbreking van de preek, verstoring van de eredienst. Dat moet een indruk gemaakt hebben, die niemand ooit meer heeft vergeten. Hoe kan de predikant zijn preek gewoon hebben voortgezet? Maar zo is het helemaal niet gegaan. Grote dingen gebeuren altijd klein. Hij zat gewoon ergens achter in de kerk op één van de lange banken middenin, naast zijn vrouw en twee van zijn dochters. Het was een middagdienst. Dan werd er in de Gereformeerde Kerken strikt uit de catechismus gepreekt. Zondag 49 was aan de beurt: Uw wil geschiede. Ds. Bremmer preekte. De hulpkoster liep langs de banken om de bewuste broeder te zoeken. Hij is de bank uit gekomen. Liep mee. De dominee heeft even opgekeken. De preek werd even onderbroken. Toen ging alles gewoon verder. De oudste dochter van achttien zat ergens voor in de kerk bij een paar vriendinnen. Ze had van vader geleerd, dat je niet moest omkijken in de kerk, ook niet als er achter je iets gebeurde. 'De preekstoel staat voorin,

dáár gebeurt het. En met wat er achter je gebeurt, heb je niks te maken.' Zijn wij van die generatie niet allemaal zo opgevoed? Ze heeft wel iets gehoord, maar ze heeft niet om gekeken. Ze heeft haar vader nooit weer gezien. Moeder bleef ook gewoon zitten in de bank. En de koster heeft hem zijn hoed nog nagebracht. De kerkdienst ging gewoon door. Tot en met de woorden waarmee elke kerkdienst wordt afgesloten, de woorden van de zegen: 'De genade des Heeren Jezus Christus en de liefde Gods en de gemeenschap des Heiligen Geestes zij met u allen'. Daarmee zijn alle kerkdiensten in al die jaren van de oorlog geëindigd.

Reformiert Hij zat in het verzet. Eén van zijn groep moet tijdens de beruchte verhoren in het Scholtenshuis, waar de geveesde Lehnhoff heerste, zijn naam hebben genoemd. Toen ze hem uit de kerk hadden gehaald, konden ze heel simpel met zijn eigen sleutels zijn huis binnenkomen. Daar waren nog twee dochters thuis. De jongste was acht. De ander was vijftien. Er werden pistolen op hen gericht. Het meisje van acht zat stijf op de stoel waarin documenten verborgen zaten en ze is er niet af gekomen. Ze heeft gedacht

**Kom vanavond met verhalen
hoe de oorlog is verdwenen,
en herhaal ze honderd malen
alle malen zal ik wenen.**

(Uit: Leo Vroman, Vrede)

De stervende gevangene /// Beeldhouwwerk van Françoise Salmon, te zien bij het herdenkingsmonument van voormalig concentratiekamp Neuengamme. Neuengamme was het grootste concentratiekamp in het noordwesten van Duitsland, niet ver van Hamburg. ///

dat ze doodgeschoten zou worden. Alles werd overhoop gehaald. Het hele huis, kamers, kleren, kasten. Toen was alles voorbij.

Bezoeken in het Huis van Bewaring werden niet toegestaan. Er is één brief van hem bewaard gebleven, geschreven op een stuk van een closetrol. Hij vroeg om brood. Dat was het enige wat mocht worden afgegeven bij de poort.

En hij schreef over de preek van ds. Bremmer: over de wil van God die altijd goed is. Zijn vrouw heeft nog eenmaal een onderhoud aangevraagd bij Lehnhoff. Als geboren Duitse hoopte ze iets te kunnen bereiken. Ze speelde de onschuld en de onwetendheid. Maar Lehnhoff wist alles en beet haar toe: 'Und er is reformiert.' En daarmee was zijn lot bezegeld.

Neuengamme Hij werd naar Neuengamme afgevoerd. Daar kreeg hij een zwarte band om de arm die betekende dat hij in zes weken dood moest zijn, anders zou hij worden opgehangen. Vóór de zes weken om waren, was hij dood, 45 jaar oud.

Twee-en-een-halve maand later was de oorlog voorbij. Zou hij terugkomen? Wanneer zou hij terugkomen? 'Desnoods komt hij kruipend,' zei moeder. Maar ook dan had hij er moeten zijn. Ze hielden zich groot voor elkaar, moeder en dochters. Als er gehuild werd, gebeurde het 's nachts. De oudste dochter deed dat jaar belijdenis. Het was al Pinksteren. Vader was er nog steeds niet. Toen kwam de brief van het Rode Kruis. Ds. Bremmer was met vakantie. Eén van de ouderlingen bezorgde de brief. Toen hebben ze gehuild.

Nog maar een paar jaar geleden zijn de archieven van Neuengamme geopend. Drie van de dochters zijn er geweest. Toen pas werden veel dingen duidelijk. Toen pas werd er iets afgesloten. Moeder was toen al overleden. 94 jaar is ze geworden. Precies de helft van haar leven is ze weduwe geweest. 'En vaak hebben we gedacht,' zei de oudste dochter, 'dat het een gunst van God was, dat we háár dan toch wel zo lang mochten houden.'

Ds. Oldenhuis schreef nog een ander aangrijpend artikel, dat gaat over een predikantsvrouw die alleen achterblijft. Het is te lezen op de website van De Reformatie onder de titel *Het tere kleinood van een gewonde vrouw*.

Vooruitkomen door stil te staan

TEKST: JAN HOOGLAND EN MAARTEN VERKERK ///

De laatste decennia kregen we steeds meer het gevoel dat we eindelijk ons eigen lot in handen konden gaan nemen. Meer dan ooit tevoren bepaalden we onze eigen levenscondities. Na de instorting van het communisme en met de opkomst van het neoliberalisme groeide het optimisme over de zegeningen van de wereldwijde verbreiding van de vrije markt.

Toen kwamen de tegenslagen: de aanslagen van 11 september 2001, de mislukte oorlogen in Afghanistan en Irak en de kredietcrisis die een economische crisis werd. Deze crisis confronteert ons met de geest van onze tijd en met de uitgangspunten van onze cultuur die op technische beheersing en economische vooruitgang is gebaseerd. Daarom is het goed dat we worden 'stilgezet' om na te denken over de vraag waar het in ons leven om moet gaan. Waartoe leven wij? En waartoe sterven wij? Waar maken wij ons druk over? Wat blijft er over van al onze inspanningen?

Oude bronnen Het is lastig om dit soort vragen in onze tijd aan de orde te stellen. We worden geleefd door de waan van de dag. We zitten gevangen in het snelle ritme van onze cultuur. Kunnen we aan die waan ontsnappen en aan die dynamiek ontkomen? Een van de manieren om dat te doen is terug te gaan naar oude bronnen. In dit geval wijzen we op het geschrift Prediker, een van de wijsheidsboeken uit het Oude Testament. Het blijkt dat dit geschrift, dat ruim tweeduizend jaar oud is,

een verrassende kijk geeft op actuele vraagstukken. Het gaat over vreugde en verdriet, recht en onrecht, leven en sterven, en zinvol en vervuld leven. Het maakt dat we stilstaan bij de kwetsbaarheid van het bestaan, de onvoorspelbaarheid van de toekomst, de onmogelijkheid om ons leven te beheersen en het belang van ontvankelijk leven. De Prediker onderzoekt alles wat 'onder de zon' gebeurt. Hij bevraagt de opvattingen van zijn tijd kritisch. Op literaire wijze zet hij zijn leerlingen (toen) en zijn lezers (nu) aan het denken. Hij leert hun om met andere ogen te kijken naar alles wat er gebeurt. Op die zoektocht kan hij niet om de dood en de sterfhuisen heen. Hij observeert, constateert en trekt zijn conclusies. Bij al zijn zoeken en vragen is hem in ieder geval duidelijk geworden dat het levenslot van ieder grillig en onvoorspelbaar is, maar dat uiteindelijk iedereen hetzelfde lot treft (Pred. 2:14). Er klinkt zelfs enige bitterheid in door: onze uiteindelijke bestemming is de dood en daarin wordt

geen onderscheid gemaakt tussen rijken en armen, wijzen en dwazen, rechtvaardigen en onrechtvaardigen. Voor de dood zijn wij allen gelijk. Iedereen treft hetzelfde lot (Pred. 9:3).

'De dood van iemand die je kent zet je stil bij de kwetsbaarheid van het bestaan en de betekenis van lijden en sterven'

De Prediker komt in zijn onderzoek naar de dood en het sterfhuis tot verrassende conclusies. Hij schrijft dat de dag waarop je sterft beter is dan de dag waarop je wordt geboren, dat je beter naar een huis vol rouw kunt gaan dan naar een huis vol plezier

en dat je beter droevig kunt zijn dan vrolijk (Pred. 7:1-3).

Waarom is een sterfdag toch beter dan een geboortedag? Waarom heeft een huis van rouw de voorkeur boven een huis vol feestgeruis? Waarom is een droevig gelaat te verkiezen boven een lachend gezicht?

Vergankelijk De Prediker wil zijn toehoorders laten zien dat je in een huis van rouw meer kunt leren dan in een huis van plezier. De dood is het bewijs dat ons leven op aarde eindig is; dan

is het afgelopen met werken, plezier maken, onrecht lijden en de liefde beleven. De dode moet alles wat hij met moeite verworven heeft loslaten. De dood confronteert je met het eindige, het vergankelijke, en dwingt je om pijn, verdriet, lijden, gebrokenheid en kwetsbaarheid onder ogen te zien. Juist in een sterfhuis kunnen we leren dat het leven in al zijn facetten uiteindelijk lucht en leegte is. De ernst van de dood bepaalt ons bij de vraag naar de zin van ons leven. In een 'huis vol feestrumoer' kunnen we de vraag naar de zin van alles wat we doen gemakkelijk van ons afschuiven, maar in een huis vol rouw kunnen we er niet omheen. Managers komen omdat zij een groot netwerk hebben geregeld in aanraking met de dood. Meestal handelen ze een sterfgeval 'tussen de bedrijven door' af: de advertentie of het in memoriam wordt door een stafmedewerker opgesteld en ze hoeven die alleen maar goed te keuren. Maar dat wordt anders

als het sterven een naaste medewerker betreft waarmee ze intensief samenwerkt hebben. Dan kennen ze zijn of haar familiesituatie en hebben ze misschien wel met de betrokkene over de dood gesproken. In zo'n situatie is het onvermijdelijk om 'stilgezet' te worden. Het lijkt erop dat de Prediker met zijn raadselspreuk een soortgelijk effect wil bewerken: zoals een begrafenis je dwingt na te denken over de overledene, over de vraag waarom de betrokkene niet verder mocht leven en jij wel. De dood van iemand in je omgeving betekent dat je stilstaat bij de kwetsbaarheid van het bestaan en de betekenis van het lijden en het sterven. Daarmee is het 'stilgezet worden' bij de dood ook een uitnodiging om na te denken over jezelf. Het betekent dat de vraag naar de zin van het leven op een existentiële manier op je afkomt; op een manier die je eigenlijk alleen nog maar met geweld, bijvoorbeeld door middel van ontkenning, van je af kunt

houden. Is het leven zoals je dat tot nu toe geleefd hebt de moeite waard? Heb je voldoende aandacht voor de mensen in je omgeving die je nodig hebben? Ben je rechtvaardig geweest?

Sterfhuis De Prediker vindt het belangrijk dat we stilstaan bij de dood en dat we de les van het sterfhuis ons 'leven lang ter harte' moeten nemen. In de vertaling van Pé Hawinkels (zelf op 44-jarige leeftijd overleden) komt het belang van deze les nog duidelijker naar voren. Op de woorden 'Beter naar een sterfhuis te gaan dan naar een huis vol vertier' laat hij volgen: 'want het eerste, zo eindigen we allemaal: dat is een feit, waarvoor we bij ons leven niet genoeg open kunnen staan.' Het sterfhuis is een plaats waar we kunnen leren dat het goede leven bestaat in ontvangen. Je kunt jezelf het leven niet geven en je hebt ook slechts beperkte invloed op de dag van je overlijden. Dat nodigt ons er toe uit het leven te ontvangen zoals het ons gegeven wordt. Voor die les kunnen we niet genoeg openstaan.

Managers zijn mensen van het 'hollen', niet van het 'stilstaan'. Ze vinden het lastig om stilgezet te worden en hebben er misschien zelfs een zekere morele afkeer van: je gaat liever vooruit dan dat je terugkijkt of even stilvalt. Tegen de achtergrond van die levenshouding is de boodschap van Prediker duidelijk: soms kun je alleen maar verder komen als je bereid bent even stil te staan – juist in 'tijden van crisis'.

Jan Hoogland (1959) en Maarten Verkerk (1953) zijn bijzonder hoogleraar in de christelijke filosofie. Recent verscheen van hen bij uitgeverij Ten Have het boek *Prediker voor managers. Levenswijsheid voor bestuurders en professionals*. In dit artikel wordt één van de thema's uit dit boek naar voren gehaald. Later volgt in dit blad een recensie.

Vrede op aarde

Vrede op aarde – dat zingen ze, ja. In alle talen, vooral met Kerst. Maar geef daar nou eens wat woorden aan, aan die ‘Vrede op aarde’. Rust en ruimte – is dat het? Warmte en geborgenheid, vrijheid en vertrouwen in de toekomst, voorbij alle angsten en zorgen, voorbij die eeuwige tanden-op-elkaar-show – is dat ‘vrede op aarde’?

Het heeft er wel mee te maken. Het zijn gevolgen van vrede op aarde. Maar om de Echte Vrede Zelf te ontmoeten moeten we het toch Hogerop zoeken: de echte Vrede daalt neer van de Vader der lichten en zijn naam is Jezus Christus, Vredevorst. Wie Hem kent, kent vrede. Als je met Hem leeft, leef je een bestaan van vrede, hoe je omstandigheden ook zijn. Er zijn er die in de gevangenis wachten op hun dood en zich toch vrije mensen weten omdat ze deze vrede ervaren: de innerlijke vrede van God.

Ik moet denken aan zuster Thuy in een gevangenis in Vietnam, gevangen omdat ze christelijke samenkomsten belegde in haar huis. God leidde het zo dat haar bewakers haar telkens in een andere cel stopten. En telkens opnieuw mocht ze meemaken dat een celgenote zich bekeerde, haar leven gaf aan God en de echte Vrede met haar mocht delen. Tot 23 keer toe gebeurde dat! En toen ze uiteindelijk weer naar huis mocht (een wonder op zich!) was de gemeente met 40 gegroeid. Ook de twee advocaten die de gemeente had gevraagd haar te verdedigen waren christen geworden.

Er is een tweedeling op aarde. Er zijn er die kunnen zingen, desnoods met de dood voor ogen, te midden van oorlogsgeweld of

aidsepidemie, omdat deze Vrede machtiger is. Er zijn er die zich niet door de heftige welvaartshectiek om zich heen op laten jagen, maar rust uitstralen omdat die Vrede in hun hart is neergedaald.

Maar er zijn er ook die nog steeds geen plaats maakten voor Hem in hun hart. Misschien is hun banksaldo wel geruststellend riant, gaan ze vaak ver op reis om rust te zoeken en hebben ze een indrukwekkende selectie sterke dranken en andere kalmeringsmiddelen. Placebo's zijn het, die uiteindelijk niets helpen: als de Vredevorst niet de vorst van je leven is, is zijn vrede ver te zoeken.

Er is een tweedeling op aarde – denk je nou ook niet, net als ik: ‘Waar hoor ik bij?’

‘Der er ingenting i verden så stille som sne’.¹ ‘Er is niets ter wereld zo stil als sneeuw’. Zo ervaar ik het in ieder geval wel als ik naar buiten ga in een sneeuwbuï. Alles bedekt zij – als was ze het symbool van Gods liefde. Sneeuw daalt neer, geluidloos, zonder enig spektakel. Maar wat een wereld van verschil vóór en ná de hemelse behandeling, zoals de Vrede die alle verstand te boven gaat kan neerdalen in mensenharten en daar in stilte Gods werk doet. Vrede op aarde? Als je er oog voor krijgt zie je het ineens her en der. Zullen we op de dag dat het jaar verjaart elkaar toe bidden dat we die zegen meer en meer mogen ervaren? Dat lijkt me toch echt de ‘beste wens’ waar we het jaar mee kunnen beginnen.

¹ Dit lied werd gezongen tijdens de ‘Celebration for Creation’ in de Kathedraal van Kopenhagen op 13 december 2009, met een verwijzing naar Jesaja 55:10-11.

‘De echte Vrede daalt neer van de Vader der lichten en zijn naam is Jezus Christus, Vredevorst’

Hoofdredacteur Ad de Bruijne sprak met twee militairen over het thema oorlog en de ethische dilemma's waar zij vanwege hun werk mee te maken hebben. Kees de Rijke (49), lid van de GKv en woonachtig in Hardinxveld-Giessendam, is momenteel hoofd personeelsmanagement van de landmacht en was eerder betrokken bij operaties in Bosnië en Afghanistan. Anton van den Berg (30) is stafofficier counter IED (bermbommen) en heeft in 2009 een missie in Afghanistan vervuld.

Kees de Rijke: 'Ook ik ben maar een mens'

Vanuit welke motivatie werkt u bij defensie? Toen ik begon, was er dienstplicht. Ik bleef hangen toen ik geen plaats kon vinden in het onderwijs, waarvoor ik was opgeleid. Wat me aansprak, had nog niet rechtstreeks met defensie te maken. Ik vond het mooi om een groep van heel verschillende mensen te motiveren. Dominees en bouwvakkers zaten bij wijze van spreken op één kamer. Ik mocht hun iets leren, bijvoorbeeld discipline – ik zeg altijd discipelschap. Later wilde ik echt een bijdrage leveren aan het recht, en onrecht bestrijden. Als ik nu kijk naar Bosnië, dan is de haat daar niet weg, maar er wordt niet meer gedood en er ligt een voedingsbodem om uiteindelijk weer tot een beschaafde omgeving te komen. Daar zijn wij voor, als 'zwaard van de overheid'. Dat is trouwens ook echt een officiersterm. Besef dat misschien wel zestig procent van ons officiersbestand christen is.

In de officiersopleiding leren we dat je bereid moet zijn om bij alles wat je doet verantwoording af te leggen. Want je gaat om met leven en dood. Die verantwoording heeft voor een christen ook betrekking op de hogere norm van God.

Hoe speelt uw christen zijn verder een rol in uw werk? Iedereen weet dat ik christen ben. Gewoon door de klassieke items: omdat je niet vloekt, de zondag vrij probeert te houden en bidt en dankt rond het eten. Verder hoop ik dat mensen het merken aan je houding, bijvoorbeeld doordat je een rustpunt bent voor je groep. Het speelt ook mee in oorlogssituaties. In de oorlog is het af en toe zo'n chaos dat je God

op je blote knieën danken mag als het goed gegaan is. Ik heb in Afghanistan veel grote gevechten geleid. Als commandant moet je dan niet op afstand blijven maar tussen de voorste troepen lopen. In de vier maanden liep ik veel mee als Jan Soldaat. Dat heeft nog niet te maken met je christen zijn maar met leiderschap. Maar als ik in een open auto rijd waar net twee jongens gesneuveld zijn, dan gieren de zenuwen

door je keel. Tegelijk besef ik: dit is mijn taak, ik word geacht dit te doen. En als er iets zou gebeuren, dan is het mijn tijd. Daar zit wel iets dieps onder. Dat geeft rust. Destijds in Bosnië heb ik vaak afscheid genomen van het leven. Dan ervaar je dat wel.

Tegelijk ben ik na Bosnië mijn geloof kwijtgeraakt. Mijn hele wereld stortte in. Als je zoveel verkrachtingen en moorden ziet, dan denk je: hoe kan hier ooit ergens een bedoeling achter zitten. Vervolgens denk je: de bedoeling is waarschijnlijk dat ik daar iets aan verander. Maar dan word je door de mensen die je moet beschermen in onmenselijke situaties gebracht. Toen kon ik niet meer terugvallen op mijn geloofsvertrouwen. Achteraf bleek het niet echt weg te zijn. Mijn geloof is er uiteindelijk door versterkt en heeft een andere lading gekregen. Vroeger was het meer een kerkelijk geloof en nu juist veel meer een persoonlijk geloof.

Als gereformeerde christenen vinden we meestal dat geweld en oorlog gelegitimeerd zijn als ze het recht dienen. Maar lukt het als christen om de dynamiek en adrenaline die met geweld meekomen, te beheersen, bijvoorbeeld emoties als haat en wraakzucht? Dat is moeilijk. Het zou dom zijn dat te ontkennen. Zulke gevoelens heb je allemaal. Ik heb mensen uit mijn eenheden verloren en veel zwaargewonden gehad. Soms begonnen de mensen eromheen te dansen en te juichen. Dan heb je daar wel moeite mee. Ook ik ben maar een mens. In Bosnië werd ik gegijzeld en met de dood bedreigd. Met wapens op het hoofd, zelfs met neppelotons. Daar

ga je wel iets van vinden, ja ... Maar als de club om wraak vroeg, hield ik altijd vol dat wij maar één doel hebben: het beheersen van geweld. Dat doen we met geweld, maar ons doel is escalatie te voorkomen. We denken na

over onze respons. Dat staat ook in onze rules of engagement. Ik heb situaties meegemaakt dat je haast zeker wist dat er Talibanstrijders waren en alle middelen had om er een einde aan te maken, maar het was niet honderd procent duidelijk. Dan wacht je met geweld.

Achteraf bleken de Talibanstrijders er niet meer te zijn; er zaten in het complex zes vrouwen met kinderen. Je hebt trouwens ook andere emoties, zoals angst. Sommigen zitten bibberend op hun kamertje en stortten psychisch volledig in. In mijn periode ongeveer achttien. Het was ook heftig, de een na de ander vloog op een bom of werd neergeschoten.

Kun je in zulke gevechtssituaties iets met het Bijbelse gebod om je vijand lief te hebben? Als christen ben je zeker bezig met vragen van naastenliefde. Maar in veel operaties weet je gewoon niet wie je vijand is. Toch moet je tegen jezelf zeggen: die mensen vragen hier ook niet om. Je kruipt in de huid van de ander. Wat beweegt een Taliban? Niet dat je daar respect voor hebt, eigenlijk ook geen begrip, maar toch ben je ermee bezig. Ik denk in ieder geval helemaal niet in termen van good guys en bad guys, maar of dat met

mijn geloof of met onze Nederlandse cultuur te maken heeft, vind ik lastig. Het hoofddoel is een eind maken aan het excessieve geweld en de bevolking helpen om een veilige omgeving te creëren. Voor ons zo vanzelfsprekend, maar daar niet.

Heeft een militair ook een persoonlijke verantwoordelijkheid om na te gaan of een missie waaraan hij moet deelnemen, verantwoord is, of moet hij die afweging aan de overheid laten? Ik vind wel dat elke militair ook een persoonlijke verantwoordelijkheid heeft. In het Nederlandse leger menen wij dat elke soldaat moet weten op basis van welk oogmerk van de hoogste commandant hij opereert. Hij krijgt ook les in de cultuur en politiek van een land.

'Als de club om wraak vroeg, hield ik altijd vol dat wij maar één doel hebben: het beheersen van geweld'

Maar in een beroepsleger kun je niet weigeren als je aangewezen bent voor een uitzending. Je hebt vrijwillig getekend. Op het slagveld krijgen opdrachtgevers onmiddellijk een ticket: oneervol ontslagen. Wel vinden mensen soms

dat zij onverantwoorde opdrachten krijgen. Ik heb daar legio voorbeelden van. Dan geef ik ze wel de tijd om na te denken over de consequenties van

weigeren en de voordelen van gehoorzamen. Als ik ethisch niet langer achter de inzettingen van het leger kan staan, dan hang ik mijn baret aan de kapstok. Ik denk trouwens dat we dan als christen voor een bredere maatschappelijke uitdaging staan.

Ervaart u steun vanuit de kerkelijke gemeenschap? Jazeker, met name bij een uitzending is die steun geweldig! Daar is iedereen jaloers op. Ik heb de dagelijkse post van Bosnië nog bewaard: een plunjebaal vol. Iedereen zat te kijken: wat een post! Je komt in het Nederlands Dagblad te staan en in

het kerkblaadje. Mensen schrijven je en nooit zomaar met alleen 'sterkte' – juist met woorden als 'God zij met je' of 'ik hoop dat God je beschermt'. Ze lijken misschien oppervlakkig, maar op zo'n moment is het aangrijpend om daarop te worden aangesproken en zulke teksten te krijgen.

Anton van den Berg: 'Zalig de vrede-stichters' - dit is het doel van mijn werk.

Hoe speelt je christen-zijn een rol in je militaire activiteiten? Ik ben christen, ongeacht werk speelt dat voor mij altijd een rol. Ik geloof dat God een plan met mij heeft, ook in mijn werk. In gevechtshandelingen heb ik ervaren dat God dichterbij is dan ooit. Ik legde soms letterlijk mijn leven in Zijn hand. Verder is het een zoektocht en soms een gevecht om je christelijke identiteit binnen defensie positief in te zetten.

Vind je dat je voor het leger een soort 'roeping' moet hebben? Zoals alle keuzes in mijn leven heb ik ook de keuze voor het korps mariniers met God proberen te maken. Ik was me ook vooraf bewust van de risico's die juist aan de training en missies van het korps mariniers verbonden zijn. Ik heb daarbij ook hulp bij gevraagd aan onze predikant in die tijd. Hij gaf me Matt. 5:9 mee, 'Zalig de vrede-stichters, want zij zullen kinderen van God genoemd worden'. Dit is het doel

van mijn werk. Daarnaast opereer ik vanuit Rom. 8: 38 en 39: 'Ik ben ervan overtuigd dat dood noch leven, engelen noch machten noch krachten, heden noch toekomst, hoogte noch diepte, of wat er ook maar in de schepping is, ons zal kunnen scheiden van de liefde van God, die hij ons gegeven heeft in Christus Jezus, onze Heer'. Toch zie ik het niet zozeer als 'roeping' maar als wandelen met God met jouw gaven.

Moet een christenmilitair altijd gehoorzamen of heeft hij ook een persoonlijke verantwoordelijkheid om na te gaan of een missie ethisch verantwoord is? Naar mijn mening dat laatste. Dat heb ik ook

'Het is soms een gevecht om je christelijke identiteit binnen defensie positief in te zetten'

tijdens mijn selectieprocedure gemeld: God staat op één, daarna de rest. Als ik bijvoorbeeld deel zou moeten nemen aan genocide, dan weiger ik. Natuurlijk moet ik een opdracht altijd uitvoeren, maar iedere militair behoort deze te toetsen aan normen en waarden. Gelukkig maakt de politiek

nog steeds ethisch verantwoorde keuzes. Een missie zoals Afghanistan is voor mij een kans om mee te werken aan vredesstichten en mensen helpen. Hopelijk betekenen de kleine successen uiteindelijk iets moois in Gods plan.

Kun je in een militaire context iets met de Bijbelse 'liefde voor de vijand'? Absoluut. Niet elke vijand heeft de intentie je te doden. Sommigen worden gedwongen of bedrogen. Als zulke mensen gevangen genomen werden, had ik sympathie en verdriet dat ze in deze situaties terechtgekomen waren. Bij hen die je wilden doden, hield ik respect. Maar als zo iemand meerdere collega's en vrienden verwond heeft of gedood, is het moeilijk om oprechte liefde te tonen. Dan zie je hoe klein en kwetsbaar je eigenlijk bent, omdat je dat niet kunt opbrengen.

Hoe ga je om met de gevoelens die meekomen bij gevechtshandelingen? Als op één dag vijf van je mensen gewond raken en één sterft door bermbommen of raketten, ervaar je rouw, boosheid en agressie. Zulke gevoelens deelde ik met God, wat mij rust, scherpte en kalmte gaf. Hij heeft het leven in zijn hand en dit leven is niet het einde.

Ervaar je steun vanuit de kerk? Ik ben in mijn leven 12 keer verhuisd. Sinds 2007 kerken we in Amersfoort-de Horsten. De warmte, liefde en betrokkenheid die Henriet, de kinderen en ik hebben ervaren tijdens de uitzending heeft ons diep geraakt! Echt een fantastische gemeente, waar we ons gedragen voelen. Ik snap dan ook niet waarom we al twee jaar vacant zijn ...

Moeten we in onze bezinning op oorlog niet meer doen met de Bergrede en de gedachte dat een christen geen geweld mag gebruiken?

TEKST: AD DE BRUIJNE, HOOFDREDACTEUR VAN DE REFORMATIE ///

Ja! Westerse christenen rechtvaardigen te vlot de oorlogen waarmee zij te maken krijgen. Vanouds zien zij hun land als christelijk land. Ze verbinden de belangen van de natie aan Bijbels verantwoorde doelen. Voor een christen in Noord-Korea of Soedan spreekt deelname aan een oorlog helemaal niet zo vanzelf. Ik geloof dan ook dat wij ons te vlot van de Bergrede afmaken. Alsof die alleen gaat over persoonlijke relaties en niet over staten. De Bergrede vormt de nieuwe grondwet voor Israël. Had dat hele volk naar Jezus geluisterd, dan zou de Bergrede ook de wetgeving moeten kleuren. Alleen, wat wijst Jezus precies terug in de Bergrede? Niet geweld zonder meer. Wie dat denkt, heeft vaak een eenzijdig Gods- en Jezusbeeld waarin geweld principieel uitgesloten is. Maar tot in het laatste Bijbelboek toont de Schrift ons ook Goddelijk geweld. Jezus bestrijdt in de Bergrede het principe van zelfhandhaving en zelfverdediging. Christenen moeten juist de andere wang toekeren en de vijand liefhebben. Daarmee ontkent Jezus niet dat mensen een roeping kunnen hebben om hun naaste te verdedigen, eventueel zelfs met geweld. De vijandsliefde mag de naastenliefde niet opeten. Dat inzicht stuurde vanouds de christelijke rechtvaardiging van oorlogen. Niet zelfverdediging van personen of landen, maar het verdedigen van naasten, in de eerste plaats onderdanen. Men vergeleek oorlogen met de

handelingen van een rechter. In afwachting van Christus die eens alles rechtzet, beschermt zo'n rechter zoveel mogelijk de goeden en bestraft hij de kwaden, zonodig met geweld ('het zwaard' van Romeinen 13). Langs die weg geeft Christus de samenleving weer even leefruimte. Typisch christelijk was daarbij de gedachte dat die leefruimte na een oorlog ook toekwam aan de vijand. Daarin herken je de vijandsliefde uit de Bergrede in het kader van de naastenliefde waarom het in een oorlog moet draaien. Dit principe stelt ook grenzen aan de manier waarop je vijanden bestrijdt. Alleen een oorlog met dit karakter is voor een christen gerechtvaardigd. Voor veel oorlogen geldt dat niet. Christenen zouden dat vaker hardop moeten zeggen. Je moet als christen bijvoorbeeld niet meedoen aan oorlogen die gevoerd worden uit zelfverdediging of ter wille van het nationale belang. Hetzelfde geldt voor oorlogen die uitlopen op totale vernietiging, zowel van vriend als van vijand. Ook oorlogen waarin de tegenstander gedemoniseerd wordt en vijandsliefde ondenkbaar is, passen een christen niet. Ook in de Westerse wereld zouden christenen daarom vaker moeten weigeren aan oorlogen deel te nemen. Dat is echter iets anders dan oorlog als zodanig afwijzen. Oorlog kan ook een instrument van God zijn om op een aarde vol kwaad iets van recht te handhaven.

Met mond en hart

TEKST: JAN SMELIK, MUSICOLOOG-HYMNoloog ///

***Met mond en hart* is de doeltreffende titel van een recent verschenen boek over bekende liederen, hun achtergrond en hun boodschap. De auteur, dr. H. van 't Veld, selecteerde 81 christelijke liederen uit de zestiende tot en met twintigste eeuw.**

De nadruk ligt op het orthodox-protestantse liedrepertoire uit de negentiende eeuw (ca. 35 liederen). Hierdoor wordt de hele selectie gekleurd door de theologie en vroomheid die uit deze negentiende-eeuwse liederen spreekt. Goed vertegenwoordigd zijn vervolgens ook liederen uit de zestiende/zeventiende eeuw (ca. 25 liederen). De twintigste eeuw komt er met zo'n vijf liederen wat bekaaid vanaf. Het meest recente lied is 'Aan U behoort, o Heer der Heren' van Jan Wit. Bijna alle grote lieddichters zijn vertegenwoordigd. De bloemlezing bevat alle 'evergreens' die je in een dergelijk werk verwacht. Ik mis wel liederen van koning David; van mij hadden er rustig een paar psalmen geselecteerd mogen worden, al dan niet in een berijming. Wat de gekozen liederen betreft zou ik hier en daar voor een andere vertaling/bewerking hebben gekozen, zoals bij het lied 'O kom, o kom, Immanuel'

waar Van 't Veld de versie van Willem Barnard uit het Liedboek voor de kerken (gez. 125) geeft. De bewerking die Barnard later voor de gezangbundel van de Oudkatholieke Kerk (gez. 559) maakte, verdient mijns inziens om verschillende redenen de voorkeur. De liederen zijn niet naar ontstaanstijd geordend, maar grotendeels volgens het kerkelijk jaar, waaraan andere, deels thematische (doop, avondmaal, bidden, dienen, levensweg, levenseinde) rubrieken toegevoegd zijn. Van elk lied wordt op de rechterpagina steeds de tekst afgedrukt. Het is spijtig dat de melodieën niet opgenomen zijn, waardoor dus eigenlijk maar de helft van het lied gepubliceerd is. Op de linkerpagina geeft de auteur achtergrondinformatie over de dichter en de liedtekst. Het spreekt voor zich dat er maar beperkte informatie gegeven kon worden, maar Van 't Veld is er doorgaans goed in geslaagd om de

belangrijkste en interessantste gegevens te presenteren. Volgens de auteur zorgt deze informatie ervoor dat de woorden van het lied een diepere betekenis krijgen en een boodschap hebben. Daarin heeft hij in zekere zin gelijk, hoewel je dat ook niet moet overdrijven: elke goede liedtekst spreekt voor zichzelf en bevat een boodschap die ook los van de context waarin hij ontstaan is, gehoord en begrepen kan worden. Toch is het bij alle liederen gewoon interessant achtergrondinformatie te lezen. Dat alleen al is reden genoeg om het boek *Met mond en hart* te kopen.

N.a.v. dr. H. van 't Veld, *Met mond en hart*.
Bekende liederen, hun achtergrond en hun boodschap.
Amsterdam (Buijten & Schipperheijn Motief), 2010.
176 blz. ISBN 978-90-5881-480-7. Prijs: € 19,50.

advertentie

HONGER naar Echtheid?

Volg in 2011 de hele **bijbelcursus OT/NT** vlak bij u in de buurt!

www.TCkerkadvies.nl

Met ingang van het nieuwe jaar nemen we als redactie afscheid van twee trouwe auteurs. Zowel ds. Mark van Leeuwen als ds. Klaas van den Geest hebben aangegeven dat ze geen kans meer zien om bijdragen te schrijven voor de rubriek *Wandelen met God*. Vanaf deze plek willen we hen van harte bedanken voor alles waarmee zij de lezers van De Reformatie in de loop der jaren hebben gediend. We heten ds. Bram Beute van harte welkom als nieuwe auteur. Zijn eerste bijdrage zal D.V. verschijnen in het nummer van 28 januari 2011.

LANDELIJKE PRESENTDAG

Op zaterdag 22 januari 2011 vindt in Barendrecht de jaarlijkse landelijke Presentdag plaats. Tijdens deze dag is er ruimte voor ontmoeting, worden er workshops gehouden en kunnen er ervaringen gedeeld worden met elkaar en met andere lokale afdelingen van stichting Present. Alle belangstellenden zijn van harte welkom!

Over Stichting Present:

Present slaat een brug tussen mensen die iets hebben te bieden en mensen die daarmee geholpen kunnen worden. Zo willen we bouwen aan een samenleving waarbij mensen het vanzelfsprekend vinden om naar elkaar om te zien. Mensen zijn bereid iets voor anderen te betekenen. De vraag is: hoe doe je dat? En wie is verantwoordelijk voor welke zorg. De samenleving is complex en veranderd. Ondertussen staat een grote groep mensen aan de rand van de samenleving. We streven naar duurzame en structurele samenwerking met mensen en organisaties met wie we

onze visie op de samenleving delen. Het gaat daarbij o.a. om financiële ondersteuning, kennis en netwerken delen en samenwerking in concrete projecten en situaties. Present heeft een christelijke identiteit. We willen Christus navolgen en vanuit die motivatie handelen. Dat betekent niet dat we alleen met christenen samenwerken. Iedereen die iets van zijn of haar tijd wil geven is welkom. Meer informatie op www.stichtingpresent.nl.

REFO500 WERKT AAN ONDERWIJSMATERIAAL

Het project Refo500 gaat de komende maanden meer aandacht geven aan culturele en onderwijsinstellingen. Daarnaast wordt gestart met de opbouw van een website met materiaal voor leerkrachten, studenten, catecheten en andere geïnteresseerden. Het materiaal kan gebruikt worden voor lessen in het basis- en voortgezet onderwijs, jongerenwerk en godsdienstige vorming. Dit is besproken tijdens een bijeenkomst van Refo500 begin deze maand op de Gereformeerde Hogeschool. Bij de bijeenkomst waren de projectpartners, waaronder de GH, en de projectleiders Herman Selderhuis en Karla Apperloo aanwezig. De projectpartners- en leiders van Refo500 blikten tijdens de bijeenkomst ook terug op de opening op 31 oktober 2010 van Refo500 in Gouda. De bijeenkomst in Gouda was goed bezocht en heeft positieve reacties opgeleverd. Tijdens de bijeenkomst op de GH is ook gesproken over de internationale belangstelling voor Refo500. Het project trekt veel belangstelling in Europa, bijvoorbeeld in Duitsland, Oostenrijk en de Oost-Europese landen, en in Noord-Amerika en Korea. Directeur professor

Herman Selderhuis en projectleider Karla Apperloo vertelden over de internationale contacten en de benadrukten de breedte van de deelname van allerlei organisaties.

Refo500 heeft tot doel om de vergaande veranderingen die in de Europese wereld plaatsvonden in de zestiende eeuw voor het voetlicht te brengen. Actuele vraagstukken in de samenleving en de rol van religie en kerken blijken vraagstukken te zijn die ook in de tijd van de Reformatie en Contra-Reformatie aan de orde waren. Net als veranderingen in de cultuur, de wetenschap, de sociale zorg en het onderwijs. Refo500 wil de antwoorden uit die tijd benutten om een bijdrage te leveren aan de oplossing van vragen van onze tijd. Leren van de geschiedenis door te begrijpen hoe onze samenleving zich gevormd heeft.

WOORDELIJK

In 2011 verschijnt bij Merweboek vier keer per jaar een nieuwe kwartaalgids bij de Bijbel: *Woordelijk*. Henrieke Remmink is eindredacteur van *Woordelijk*. Elk kwartaal behandelt *Woordelijk* een thema, dat te maken heeft met de kern van het geloof. Zo'n thema wordt uitgewerkt in zes blokken. Elk blok bestaat uit veertien dagboekstukjes voor persoonlijk gebruik, een verwerkingspagina om in een groep door te praten over het onderwerp en een preekschets die gebruikt kan worden in een eredienst of voor persoonlijke Bijbelstudie. De thema's voor het eerste jaar zijn: 1. Familie van Jezus, 2. Geloofsgetuigen, 3. Van de kribbe op weg de wereld in, 4. Groeien in geloof. De Bijbelteksten die in *Woordelijk* geciteerd worden zijn afkomstig uit de Herziene Statenvertaling, een

PERSBERICHTEN

Bijbelgetrouwe vertaling die dicht bij de grondtekst blijft.

Enkele namen van mensen die meewerken zijn: ds. Elsinga, ds. Van der Veer (EO), Nienke Dijkstra en ds. Weegink.

Voor de verwerkingspagina's zijn mensen gevraagd die hierin gespecialiseerd zijn. *Woordelijk* wil mensen helpen om stille tijd te houden en hun relatie met God te verdiepen, iets wat niet alleen kan door de Bijbel te lezen, maar waar je de broers en zussen in het geloof voor nodig hebt; vandaar de brug naar het groepswork en de zondagse eredienst. Om het blad te ondersteunen is er ook een website in aanbouw:

www.woordelijk.info. U kunt hier alvast rondkijken.

Het is ook mogelijk een gratis proefnummer aan te vragen, mail dan naar: redactie@woordelijk.info

TU KAMPEN BENOEMT VIER POSTDOC ONDERZOEKERS

Het College van Bestuur van de TU in Kampen heeft in het kader van versterking van het theologisch onderzoek besloten tot een viertal zgn. postdoc-aanstellingen. Er zijn de volgende benoemingen gedaan, alle voor een periode van drie jaar: dr. Koert van Bakkum te Amersfoort (0.2 fte), dr. Hans Burger te Franeker (0.8 fte), dr. Hans Schaeffer te Wageningen (1.0 fte), dr. Dolf te Velde te Pijnacker (0.2 fte).

Zij zullen onderzoek gaan doen op het terrein van het Oude Testament (Van Bakkum), de systematische theologie (Burger en Te Velde) en de praktische theologie (Schaeffer). De aanstellingen gaan in het voorjaar van 2011 in. Alle benoemden zijn als AIO aan de

TU Kampen werkzaam geweest en zijn daar ook gepromoveerd. De aanstellingen zijn in belangrijke mate mogelijk gemaakt door het Universiteitsontwikkelingsfonds, dat werkt met gelden die door kerkleden bij testament aan de TU zijn nagelaten. De universiteit is blij aan de beoefening van de gereformeerde theologie met deze benoemingen een nieuwe impuls te kunnen geven.

Theologische Universiteit
GEREFORMEERDE KERKEN

TU Kampen is op zoek
naar nieuwe leden
Raad van Toezicht

Nieuwsgierig naar de volledige
profielchets en meer informatie? Kijk op

www.tukampen.nl

Hoe breng je hier
het Evangelie?

www.transworldradio.nl
ING 77.23.42

trans world radio
Nederland

laat het Evangelie overal horen